

СОЦИОГУМАНИТАРНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

УДК 811.161.1:811.161.3

УЗАЕМАДЗЕЯННЕ МОЎ ВА ЁМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Андрэйчук Марыя Ігараўна, выкладчык-стажор

Палескі дзяржаўны ўніверсітэт

Maryia Andreichuk, mia.andreychuk24@gmail.com

Polesky State University

Анотацыя. У артыкуле разглядаецца праблема міжмоўнага ўзаемадзеяння ва ўмовах беларуска-рускага і руска- беларускага білінгвізму, даецца характарыстыка білінгвізму і моўнай інтэрферэнцыі. На прыкладзе і параўнанні сінтаксічнай інтэрферэнцыі разглядаюцца магчымыя памылкі ў білінгваў.

Ключавыя словы: білінгвізм; інтэрферэнцыя; сінтаксічная інтэрферэнцыя; сінтаксічныя нормы.

Пры вывучэнні пытання аб моўным узаемадзеянні неабходна падкрэсліць, што існуюць моўныя з'явы, цесна звязаныя, практычна неаддзельныя ад моўнага кантакту. Сярод іх – білінгвізм і інтэрферэнцыя.

У наш час пашырана выкарыстанне ў многіх краінах двухмоўя. Двухмоўе (білінгвізм) – вельмі распаўсюджаная з'ява ў наш час, таму што большасць людзей пражываюць у шматнацыянальных дзяржавах, жыхары размаўляюць на дзвюх і больш мовах. Працэсы глабалізацыі, існаванне білі - і полі - лінгвальных дзяржаў ператварылі білінгвізм і полілінгвізм у рэальнасці нашага часу.

Білінгвізм – гэта старажытная сацыякультурная з'ява, якая ўзнікла ля вытокаў фарміравання і развіцця чалавечага грамадства. Існаванне любой шматнацыянальнай дзяржавы немагчыма без двухмоўя або шматмоўя, бо пражыванне людзей у адной супольнасці патрабуе наяўнасці якой-небудзь мовы (акрамя роднай) у якасці сродкаў камунікацыі, якія служаць асновай для ўзаемаразумення членаў шматнацыянальнага сацыума на працягу доўгага перыяду эканамічнага і сацыяльнага развіцця. Сацыяльную значнасць для любой супольнасці мае двухмоўе, якое не прадугледжвае аднолькава вольнага валодання двума рознымі мовамі, але дастатковага для ўзгаднення дзеянняў прадстаўнікоў розных нацыянальнасцяў у працэсе працоўнай і грамадскай дзейнасці. Гісторыя кожнай мовы самым цесным чынам звязана з гісторыяй народа, які з'яўляецца яго носьбітам.

Вывучэннем гэтай з'явы займаліся розныя навукоўцы (лінгвісты, псіхалагі, псіхалінгвісты, метадысты), напрыклад: У. Вайнрайх, В. Матэзіус, Б. Гавранэк, Й. Вахек, Ф. Боас і Э. Сэпір. Значны ўнёсак у тэорыю моўных кантактаў зрабілі савецкія навукоўцы 20-х гадоў XX стагоддзя Б. Ларын, Л. Якубінскі, У. Вінаградаў, Г. Вінакур, В. Жырмунскі, Л. Цэрба, якія схіляліся да вывучэння агульных тэарэтычных пытанняў, даследавання праблем вывучэння іншаземных моў. Іх працы вылучаліся тэарэтычнай глыбінёй, грунтоўнасцю, аднак не пазбеглі пэўнай аднабаковасці, тэндэнцыі поглядаў, павярхоўнасці ў разглядзе пытання сужыцця нацыянальных моў з рускай. Найноўшыя даследаванні беларуска-рускага білінгвізму на аснове нацыянальнага моўнага матэрыялу належаць пярэ такіх айчынных вучоных, як А. М. Бардовіч, М. В. Бірыла, А. А. Гіруцкі, Дз. М. Дубініна, А. І. Жураўскі, Н. І. Маскаленка, А. Я. Міхневіч, Т. У. Паліева, Н. С. Старжынская, А. Я. Супрун, Л. В. Чарнышова, П. П. Шуба [5, с. 3].

У. Вайнрайх казаў пра тое, што дастаткова цяжка даць поўнае вызначэнне феномену білінгвізму, паколькі адна з найбольш значных рыс двухмоўя (шматмоўя) – ступень валодання кожнай дадзенай мовай – не толькі не з'яўляецца адзінай у розных двухмоўных індывідаў, але нават не можа лічыцца стабільнай характарыстыкай ў аднаго і таго ж, хто гаворыць на розных стадыях засваення мовы [1].

Тэрмін “білінгвізм” паходзіць з лацінскай мовы і складаецца з двух частак: *bi* – “дваіны” і *lingua* — “мова”. Білінгвізм дазваляе свабодна мець зносіны з носьбітамі абедзвюх моў, выкарыстоўваць іх у працы, вучобе, масавай інфармацыі і г. д.

Білінгвы – гэта людзі, якія свабодна валодаюць дзвюма мовамі адразу, а таксама з’яўляюцца носьбітамі дзвюх культур. Гэта важная асаблівасць: многія людзі вучаць замежныя мовы і валодаюць імі на дастаткова высокім узроўні. Аднак гэта не робіць іх білінгвамі. Напрыклад, можна свабодна размаўляць на рускай, але разумець толькі павольную англійскую мову. А білінгвы не толькі ведаюць дзве мовы, але і аднолькава добра валодаюць абедзвюма.

Навукоўцы (Л.Л. Касаткін, Л.П. Крысін, М.Р. Львоў і інш.) выдзяляюць некалькі тыпаў білінгвізму. Па колькасці засвоеных дзеянняў размяжоўваюць рэцэптыўны (чалавек разумее, але не размаўляе на іншай мове) і прадуктыўны (чалавек размаўляе на другой мове) білінгвізм. Па сувязі з мысленнем выдзяляюць непасрэдны (білінгв “думае” на другой мове) і апасродкаваны (асоба перакладае з роднай мовы выказванне на няродную мову) білінгвізм. Па ўмовах узнікнення размяжоўваюць натуральны (узнікае найчасцей у раннім дзяцінстве, у шматмоўных сем’ях) і штучны (узнікае ў выніку навучання) білінгвізм. Па колькасці ўдзельнікаў у моўных зносінах білінгвізм падзяляюць на індывідуальны і калектыўны. Білінгвізм у нашай краіне – з’ява натуральная, нацыянальная, якая склалася на працягу многіх стагоддзяў гісторыі беларускага этнасу. Сёння ў Рэспубліцы Беларусь дзве мовы гучаць на тэлебачанні і радыё, у навучальных установах і ў побытавых адносінах [5, с.4].

Паколькі беларуская і руская мовы з’яўляюцца блізкароднаснымі, пры размове на абедзвюх мовах узнікае шэраг інтэрферэнцыйных памылак. Аднак яны не ўплываюць на працэс разумення беларускай і рускай гаворкі. Праблема інтэрферэнцыі для беларуска-рускіх білінгваў – гэта праблема беларуска-рускай культуры ва ўмовах білінгвізму.

У лінгвістычным плане інтэрферэнцыя разумеецца як адхіленне ад нормаў мовы. Гэта асаблівы тып уплыву адной мовы на другую, які ўсталёўваецца ў вусным і пісьмовым маўленні шматмоўнага індывіда.

Праблема інтэрферэнцыі не з’яўляецца толькі лінгвістычнай, бо інтэрферэнцыя – не толькі адзін з фактаў мовы, а з’ява, якая мае глыбокія псіхалагічныя і, у канчатковым рахунку, сацыяльна-гістарычныя карані.

Беларуска-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя – шырока распаўсюджаная з’ява, якая закранае ўсе сферы моўнай сістэмы: фанетыку, акцэнтацыю, марфалогію, лексіку, сінтаксіс. Такім чынам вылучаюць наступныя віды інтэрферэнцыі: марфалагічная, сінтаксічная, фанетычная, лексічная, словаўтваральная, акцэнтная.

Што тычыцца сінтаксічнай інтэрферэнцыі, у беларускай мове існуюць сінтаксічныя нормы для правільнай пабудовы словазлучэнняў і сказаў. Гэтыя сінтаксічныя нормы заснаваныя як на правілах сувязі паміж дзейнікамі і выказнікамі, слоў у словазлучэннях (дапасаванне, кіраванне, прымыканне), так і на сінтаксічных асаблівасцях і семантыцы асобных слоў. Сінтаксічныя нормы ў славянскіх мовах амаль аднолькавыя, але менавіта ў словазлучэннях выяўляюцца нацыянальны характары і ўнікальнасць кожнай мовы.

Напрыклад, у беларускай мове пыталыя сказы пачынаюцца часціцай *ці* (*Ці памятаеце вы пра заўтрашнюю нараду?*), а ў рускай мове пыталы сказ утрымлівае часціцу *ли*, якая размяшчаецца пасля дзеяслова (*Помните ли вы про завтрашнее совещание?*). Асаблівасці кіравання і дапасавання ў беларускай мове заключаюцца ў тым, што некаторыя дзеясловы і назоўнікі, спалучэнні назоўнікаў з асобнымі лічэбнікамі адрозніваюцца ад рускай мовы найперш у склонавых формах і / ці ўжыванні прыназоўнікаў (*параўн. белар. дзякаваць сябру, смяяцца з другіх, паслаць па бацьку, захварэць на грып, два сталы, дакрануцца да рукі, ісці лесам, з прычыны занятасці, ісці ў ягады, ажаніўся з аднакурсніцай, усміхацца праз сон, памыліўся праз цябе – руск. благодарить друга, смеяться над другими, послать за отцом, болей гриппом, два стола, прикоснуться к руке, идти по лесу, по причине занятости, идти за ягодами, женился на однокурснице, улыбаться сквозь сон, ошибся из-за тебя*). Структура сказаў таксама мае некаторыя адрозненні: *рус. В одном из переулков встретились ему два друга – бел. У адным завулку ён сустрэў двух сяброў; рус. – Приятно ходить по новым местам, всматриваться в картины, встречающиеся на пути – бел. Прыемна было хадзіць па новых мясцінах, углядацца ў малюнкi, што трапляюцца ў падарожжы*) [4, с.106].

Прычына інтэрферэнцыі заключаецца ў тым, што аперацыйная структура ў розных мовах розная, у працэсе фарміравання маўлення на няроднай мове маўленчае выказванне ўскладняецца тым, што пры адборы моўных сродкаў у сілу старых трывалых навыкаў афармлення выказвання ўсплываюць наміналы і граматычныя правілы роднай мовы, гэта значыць адбываецца накладанне двух сістэм падчас гаворкі, што, у сваю чаргу, так ці інакш, прыводзіць да інтэрферэнцыі.

Трэба адзначыць, што пад моўнай інтэрферэнцыяй мы разумеем унясенне ў сістэму гаворкі і ў сістэму мовы элементаў роднай гаворкі і роднай мовы пры засваенні і выкарыстанні другой мовы. Гэтыя элементы роднай мовы пераносяцца ў іншую мову білінгва ў выглядзе звыкласці для яго выкарыстання дадзеных формаў і значэнняў у сваёй роднай мове. У гэтым выпадку інтэрферэнцыя разумеецца як занясенне элементаў адной мовы ў іншы, якія ў сваю чаргу завуцца інтэрферуемымі элементамі. Яны могуць датычыць вымаўлення, граматыкі, лексікі і семантыкі. Запазычаныя могуць быць аказіанальнымі, адзінкавымі, а інтэрферэнцыя мяркуе інтэнсіўныя кантакты і масавыя запазычаныя.

У нашы дні білінгвізм стаў адной з важных праблем, таму гэты феномен неабходна вывучаць не толькі лінгвістам, але і культуролагам, сацыёлагам, псіхологам, педагогам і іншым навукоўцам.

Прынцыпова важна планамернае павелічэнне аб'ёмаў выкарыстання нацыянальнай мовы, а таксама пашырэння сфер яго ўцягнутасці, паколькі з вопыту двухмоўных краін відавочна, што гвалтоўнымі рэзкімі мерамі мэтазгоднасць не ўяўляецца магчымым. Важна павялічваць аб'ёмы прадстаўленасці беларускай мовы ў такіх сферах, як культурна-дасугавая дзейнасць і адукацыя, культывуючы тым самым шчырае пачуццё гонару за сваю краіну. Веданне моўных асаблівасцей дапаможа пазбегнуць маўленчых памылак.

Трэба адзначыць, што пад моўнай інтэрферэнцыяй мы разумеем унясенне ў сістэму гаворкі і ў сістэму мовы элементаў роднай гаворкі і роднай мовы пры засваенні і выкарыстанні другой мовы. Элементы роднай мовы пераносяцца ў іншую мову білінгва ў выглядзе звыкласці для яго выкарыстання дадзеных формаў і значэнняў у сваёй роднай мове. У гэтым выпадку інтэрферэнцыя разумеецца як занясенне элементаў адной мовы ў іншыя, якія ў сваю чаргу завуцца інтэрферуемымі элементамі. Яны датычаць вымаўлення, граматыкі, лексікі і семантыкі. Запазычаныя могуць быць аказіанальнымі, адзінкавымі, а інтэрферэнцыя мяркуе інтэнсіўныя кантакты і масавыя запазычаныя.

Такім чынам, пад білінгвізмам лагічна разумець суіснаванне ў свядомасці індывіда двух моўных сістэм, якія знаходзяцца ў пэўных адносінах, часцей за ўсё субардынатыўнага білінгвізму. Тэрмін “білінгвізм” характарызуе лінгвістычны і псіхалінгвістычны аспекты маўленчай дзейнасці індывіда.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Вайнрайх, 1972 Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – Вып. VI. Языковые контакты. М., 1972. С. 25-60.
2. Гируцкий, А.А. Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы / А.А. Гируцкий. – Минск : Университетское, 1990. – 175 с.
3. Жураўскі, А.І. Двухмоўе і шматмоўе ў гісторыі Беларусі / А.І. Жураўскі // Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982 – 262 с.
4. Зразікава, В.А. Беларуская мова. Прафесійная лексіка для эканамістаў: вучэб. Дапам. / В.А. Зразікава, А.В. Губкіна. – Мінск : Вышэйшая школа, 2016. – 383 с.
5. Смаль, В.М. Білінгвальнае навучанне дашкольнікаў у Беларусі: практыкум / В.М. Смаль. – Брэст: Выд-ва БрДУ імя А.С. Пушкіна, 2012 – 47 с.